

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING JADID MAKTABLARIDAGI XIZMATLARI

Mirzoyeva Nigora Shavkatjonovna

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Shukurova Dilnoza

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadidchilik harakatining yetakchi namoyondasi bo‘lgan Mahmudxo‘ja Behbudiyning qisqacha hayot yo‘li, jadid maktabi, darsliklari, o‘z davrining ta‘lim tizimiga qo‘shgan ulkan hissasi, xalqni bilimli qilishdagi bosib o‘tgan mashaqqatli yo‘li haqida muxtasar ma‘lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: jadid, taraqqiyot, milliy ozodlik, mustaqillik, yangi usul maktablari, darslik, mirza, “Asbobi savod”, “Kitobat ul-atfol”, islohot, Vatan.

Аннотация: В данной статье рассказывается о коротком жизненном пути Махмудходжи Бехбуди, ведущего представителя джадидского движения, о джадидской школе, учебниках, его большом вкладе в систему образования своего времени и его нелегком пути просвещения народа. информация предоставлена.

Ключевые слова: современность, развитие, национальное освобождение, независимость, новометодные школы, учебник, мирза, «Асбоби Савад», «Китабат ул-атфол», реформа, Родина

Abstract: This article is about the short life path of Mahmudhoja Behbudi, the leading representative of the Jadid movement, about the Jadid school, textbooks, his great contribution to the education system of his time, and his difficult path to educate the people brief information is provided.

Key words: modernity, development, national liberation, independence, new method schools, textbook, mirza, "Asbobi Sawad", "Kitabat ul-atfol", reform, Homeland.

Jadid maktablariga o‘zining ulkan hissasini qo‘shgan dramaturg, noshir, din va jamoat arbobi, jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudi 1875-yilning 19-yanvarida (hijriy 1291 10-zulhijja) Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog‘ida ruhoniylar oilasida dunyoga kelgan. Otasi Behbudxo‘ja Solihxo‘ja o‘g‘li turkistonlik, Ahmad Yassaviyning avlodlaridan, ona tomondan bobosi Niyozxo‘ja urganchlik bo‘lib, amir Shohmurod zamonida (1780 –1785) Samarqandga kelib qolgan. U dastlab Samarqanddagi madrasada, keyinchalik Buxoroda tahsil olgan.

An'anaviy tahsil, so'ng esa o'z ustida qunt va sabr-matonat bilan ishlab shariatning yuksak maqomlari –“Mirza”, “Qozi”, keyinchalik mufti darajasigacha ko'tarilgan.

1899-1900-yillar Behbudiy buxorolik do'sti Hoji Baqo bilan haj safari davomida Arabiston, Misr, Turkiya va boshqa ko'plar yurtlarda bo'ladi. Ushbu safari sakkiz oydan oshganligi haqida ma'lumot yozib qoldiradi. Behbudiy 1903-1904-yillarda Moskva, Peterburg, 1906-yilda esa Qozon, Ufa va Nijniy Novgorodda bo'ladi. Bular shunchaki sayohat emas balki xizmat safari edi. Uning hech bir safari, dunyo ko'rish, kezishi besamar ketmaydi. Ushbu vaqt mobaynida Mahmudxo'ja Behbudiy u yerdagi yangi usul maktablari bilan tanishadi, tatar ziyolilari bilan aloqani yo'lga qo'yadi. Sayohat davomida yangi maktab (usuli jadid) ochish fikri shakllanib boradi. Samarqand yaqinidagi Halvoyi qishlog'ida Ajziy, Rajabaminda Abdulqodir Shakuriylar bilan hamkorlikda jadidchilik harakatining tamal toshi bo'lmish yangi maktab ochishga muvaffaq bo'lishadi. Jadid maktablarining an'anaviy madrasalardan farqi shunda ediki an'anaviy madrasalarda o'qitish yodlash va qaytarishga asoslangan bo'lsa, jadid maktablarida interaktiv va amaliy usullar qo'llanilardi. Behbudiy dars jarayonida savol-javob va amaliy mashg'ulotlarni joriy qildi. Bu usul o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda yordam berdi.

Ma'lumki, o'z faoliyatini nafaqat siyosiy, balki ta'lim va tarbiyani yuksaltirish, Turkiston o'lkasini ma'naviy hamda ma'rifiy isloh qilish, barkamol avlodni tarbiyalash masalasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan jadidlar harakati xalarimiz tarixida muhim ro'l o'ynagan. Aslida jadid so'zi (arabcha "jadid"-yangi) yangilanish ma'nosini anglatib, yangi-zamonaviy maktab, matbuot, nashriya, milliy taraqqiyot usullarini jamiyatga tadbiiq etishdan iborat ijtimoiy-siyosiy va ma'rifiy harakat sifatida o'z tarafdorlariga ega bo'lib, faoliyatini olib borgan. Jadidchilik XIX asr oxiri va XX asr boshida Turkistondagi milliy- ozodlik harakatining milliy mafkurasi, xalqlarining milliy mustaqillik va ma'rifatparvarlik g'oyasi sifatida shakllandi.

Mahmudxo'ja Behbudiy butun faoliyatini millatni ilm-ma'rifatli qilishga qaratdi, buning uchun u usuli jadid maktablari tarmog'ini kengaytirish, ular uchun o'quv dastur va darsliklar yaratish, o'quvchilarni o'quv qurollari bilan ta'minlash, kutubxonalar, nashriyotlar tashkil qilish ishlari bilan jiddiy shug'ullandi. Bundan tashqari maktabga kitob o'qish uchun kelgan har bir bolani shirin choy bilan mukofotlaydi. Jadid maktabi 4 yillik bo'lib, uni bitirgan bolalardan imtihon asosida iqtidorlilarini saralab xorijiy mamlakatlarga o'qishga jo'natgan. Bolalarni chet elga o'qishga yuborishdan ko'zlangan maqsad mustamlakaga aylangan yurtimizni, undagi sodda, ishonuvchan odamlarga bilim berish, milliy mafkurani shakllantirish edi. Bularning barchasini Mahmudxo'ja Behbudiy o'z mablag'lari evaziga qiladi va maktabda o'qish, kitoblar, o'qish uchun zarur buyumlar o'quvchilarga mutlaqo royg'on edi.

1904-1909-yillarda u o'zbek va tojik tillarida “Рисолаи асбоби савод” (Savod chiqarish kitobi), “Мунтахаби чуғрофияи умумӣ” (Qisqacha umumiy geografiya),

“Китобат ул-атфол” (Bolalar maktublari), “Мухтасари таърихи ислом” (Islomning qisqacha tarixi), “Мадхали чуғрофияи умронӣ” (Aholi geografiyasiga kirish), “Мухтасари чуғрофияи русӣ” (Rossiyaning qisqacha geografiyasi) kabi darsliklarini yaratdi. Behbudiyning bu kabi darsliklar va qoʻllanmalarni yaratishdan yagona maqsadi taʼlim sifatini oshirish edi. Uning yozgan darsliklari tushunarli va sodda tilda boʻlib, oʻquvchilarga murakkab mavzularni oson oʻzlashtirishga yordam berdi.

Savod alifbodan boshlanadi. Shu sababli jadid pedagoglari "usuli savtiya" metodida faoliyat koʻrsata boshlagan maktablar uchun alifbo darsliklari yaratishga eʼtiborini qaratdilar. Jadid pedagoglari orasidan birinchi boʻlib Mahmudxoʻja Behbudiy ushbu usul zaminida Turkiston oʻlkasida tojik tilidagi ilk alifbo darsligini yaratdi va uni “Рисолаи асбоби савод” deb nomladi. Muallif alifbo darsligini bosmadan chiqarishdan avval bir yil mobaynida Abdulqodir Shakuriy maktabida tajribadan oʻtkazadi, alifboga baʼzi bir oʻzgartirishlar, yangiliklar kiritadi va uni 1905-yilda Samarqandda nashrdan chiqaradi. Bu haqda Behbudiy asar muqaddimasida quyidagilarni yozadi: “Janobi fazilatpanoh maktabdorlar, muallimlar, shogirdlar murabbiylar, Sizlarga murojaat va arz qilurman. Kaminaning “Asbobi savod” (“Savod qoʻllanmasi”) nomli ushbu risolasi shogirdlarning qisqa muddatda oʻqish va yozishni oʻzlashtirishlari uchun moʻljallangan boʻlib, bir necha bor sinovdan oʻtkazilgandir. Faqirning yetti yasharli oʻgʻli Masʼudxoʻja ham shu qoʻllanmada tez savodini chiqardi va takomillashtirdi”. Ushbu alifbo yangi usul maktablari uchun darslik sifatida bir necha bor nashrdan chiqarildi va koʻproq Buxoro, Samarqand maktablarida 1920-yillarga qadar asosiy qoʻllanma sifatida foydalanildi. Muallif asar yakunida bolalarni xat-savodini chiqarish, fikrini yozma bayon qilish, yozuvga oʻrgatish maqsadida husnixatdan namunalar keltirib oʻtadi.

Mahmudxoʻja Behbudiyning muhim darsliklaridan yana biri “Kitobat ul-atfol” hisoblanadi. Ushbu kitobni “Bolalar maktublari” deb tarjima qilish maqsadga muvofiqdir. Chunki kitobda bolalarni turli mazmundagi rasmiy, norasmiy, xususiy xatlar yozishga oʻrgatish, yozma nutqini oʻstirish masalalari atroflicha tahlil qilingan, bolalarning turli mazmun va maqsadda yozilgan maktublaridan chiroyli namunalar berilgan. “Kitobat ul-atfol” usuli jadid maktablari shogirdlari uchun maxsus darslik sifatida yaratilgan boʻlib, birinchi nashri 1908-yilda, ikkinchi nashri 1914-yilda bosmadan chiqarildi.

Behbudiy jadid maktablarida dunyaviy bilimlarni oʻqitish bilan birgalikda diniy taʼlimotni ham aslicha oʻrgatishga alohida eʼtibor qaratilgan edi. Boisi koʻp madrasa va eski usul maktablarida chalasavod domullalarning diniy taʼlimoti oʻz asliyati bilan oʻrgatmaslik oqibatida oʻquvchilarning savodsiz boʻlishiga sabab boʻlgan. Matematika, geografiya, tabiatshunoslik, tarix, til va adabiyot kabi fanlarni oʻquv dasturiga kiritdi. Bu esa yoshlarning dunyoqarashini kengaytirib, ularni zamonaviy dunyoda raqobatbardosh qilib tarbiyalashga asos boʻlib xizmat qildi. Boshqa jadid

mutafakkirlari kabi Behbudiy ham geografiya fanini o'qitish masalasiga alohida e'tibor bergan. Uning bu fanga oid "Muntaxabi jug'rofiyayi umumiy" 1906-yilda Samarqandda nashrdan chiqarilgan. Behbudiy darsligining muhim ma'rifiy va metodik jihatlari shundaki, muallif darslikni yaratishda Turkiston aholisining geografiya va unga aloqador fanlar bo'yicha bilim saviyasini e'tibordan chetda qoldirmagan. Darslikda keltirilgan geografik jarayonlar metodik jihatdan juda to'g'ri yo'l edi, chunki xalqimizning XX asr boshlaridagi geografiya fani yuzasidagi o'quvchilar bilimni sezilarli darajada ko'tarildi. Ushbu misollar orqali muallif darslikni Vatan o'lkashunosligi ma'lumotlari bilan bog'laydi. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarda ona-Vatanga bo'lgan muhabbat, faxr tuyg'ularini shakllantirishda uni asrab-avaylashda muhim vosita bo'lib xizmat qilishga ko'maklashadi.

Behbudiy o'zining yangi uslubdagi maktablari orqali O'rta Osiyoda ta'lim tizimining zamonaviylashishiga va ijtimoiy islohotlarga katta hissa qo'shdi. Behbudiyning ma'rifatparvarlik faoliyati natijasida ko'plab yoshlar zamonaviy bilimlarni egallash imkoniyatiga ega bo'ldilar, bu esa keyingi avlodlarning madaniy va ilmiy rivojlanishiga zamin yaratdi. Behbudiyning mehnati va jasorati har doim yodda saqlanadi va uning islohotlari ta'lim tizimining rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.Abdirashidov. Jadidlar. Mahmudxo'ja Behbudiy [Matn]: risola.- Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. - 156b.
2. Xayrullayev M. Ma'naviyat yulduzlari. – Toshkent:. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2001.
3. Sharipov R. Turkiston jadidchilik harakati tarixidan. - Toshkent: O'qituvchi, 2002.
4. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi O'zbekistonning yangi tarixi Markazi O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Tarix instituti, 1999.
5. "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent - 2001.